

מי גמירי? אלא לאו בכינוי, וש"מ בזמן הזה הוא דלא... — משמע שלדעת רבי חייא, אם שמע מישראל אף בזמן הזה חייב לקרוע גם בכינוי, שלא אמר ר' חייא אלא בעכו"ם שמצוי שמקלל (כן בארו הראשונים דברי הר"ף). וכן כששמע מגוי בשם המיוחד, כיון שאינו מצוי — קורע (כן כתב הרא"ש וכ"ה בטור ועוד פוסקים ביו"ד שמ. ואולם על זה יש חולקים — ע' שו"ת רדב"ז ח"ו ב' אלפים קנז).
ובישראל מומר, יש אומרים שדינו כדין גוי שהוא פרוץ בדבר, ואין קריעה בזמן הזה.

— לכאורה נראה שהטעם שביטלו דין קריעה — משום הפסד הממון [ולפי"ז יש מקום לדון בבגד שהפסדו מועט או בכזה שנזרק לאחר זמן קצר]. אך יתכן טעם נוסף, שכיון שדין קריעה משום כבוד השם הוא, אם נחייב בזה"ל לקרוע, יפרצו הגויים בדבר במכוון, כדי להפסיד בגדי ישראל שונאו, ועל ידי כן יתרבו הגידופים ונמצא שם שמים מתחלל. הלכך אמרו שבנסיבות אלו דוקא משום כבוד ה' הדין נותן שלא לקרוע. (וכסברא זו מצינו בתוס' בע"ז נח: ד"ה כתב) בנגיעת נכרי בין של ישראל בכוונה להכעיסו ולאסרו עליו, ע"ש ובשאר פוסקים).

(ע"ב) 'זהאומר לו אלי אתה' — אף על פי שאין בו מעשה — חייב מיתה, כי רק לענין מלקות נתמעט לאו שאין בו מעשה, ולא לענין עונש מיתה, ופשוט (ערוך לנר. וכ"ה באבני נזר או"ח נז, ב).

'דיקן העבודות כולן לשם המיוחד' — לכך נקט 'לשם המיוחד', כי כל המקריב קרבן צריך שלא יעלה במחשבתו אלא לשם המיוחד, שלכך לא נאמר בקרבנות לא לשון א-ל ולא א-להים אלא שם הוי', כמו שאמרו בסוף מנחות (תורת חיים).

'יצאה השתחואה לידון בעצמה' — שאף על פי שאינה עבודת פנים, ואע"פ שאין דרכה בכך — חייבים עליה מיתה, שלא כמגפף ומנשק וכו'.
וגם טעם יש לחלק ביניהם; כל שאר הדברים המנויים במשנה אינם שייכים להשם יתברך בלתי מושג ובלתי נראה [רק למשמשו] — כגון כיבד וריבץ בפני הארון. שלהי ברכות], ואילו מעשה השתחואה שאינו בנעבד אלא בעובד, שמכניע עצמו לפני מי שממליך עליו — שייך בעבודת ה'. ולכן אם משתחוה לאחר וכוונתו לע"ז — חייב מיתה (עפ"י משך חכמה וישלח לה, ד)

דף סא

'רייש לקיש אמר: מותרת' — על התר הבהמה באכילה, והאם יש לאסרה משום שחיתת מומר — ע' במובא ביוסף דעת חולין לט.

'עד כאן לא קא שרי ריש לקיש אלא בהמה, אבל גברא בר קטלא הוא' — אפילו לפי הדעות הסוברות (להלן) שהאומר 'אלך ואעבוד עכו"ם' אינו חייב מיתה, שמא יימלך ולא יעבוד — כאן הכל מודים שחייב, מפני שכבר עושה מעשה, ששוחט, ויש להניח שודאי יעשה מה שאומר. ועוד, אפילו אם היה ידוע ודאי שלא יזרוק — חייב, שנחשב כבר בשחיטה עובד לעבודת כוכבים בכך שחושב לזרוק לשמה (תוס' חולין לט. ד"ה ריש לקיש. כפי ההסבר השני משמע כמעט להדיא מרש"י בד"ה ועובדיהם. כן כתב בבית הלוי ח"א ל, ווע"ש).

[בדומה לחילוק הנזכר, בין עושה מעשה שיש להניח שודאי לא יתחרט, ולכך מתחייב מיד, ובין אומר בלבד שחוששים שמא יתחרט — בדומה לכך מבואר להלן בגמרא כמה דעות אמוראים, שמחלקים בין מצב שקרוב לודאי שלא יימלך שאז חייב לאלתר, למצב המסופק שאינו חייב (— יחיד הניסת ורבים הניסתים; אמר לו לעבוד לעצמו או לאחרים; אמר לו כיצד היא מטיבה ולא אמר). ואמנם, הלא ודאי אין עונש לאדם [בדיני אדם] על מה שלא עשה עדיין, גם אם היינו בטוחים שיעשה. מה עוד שתמיד יכול להיות בכל זאת שיימלך ברגע האחרון ולא יעשה; —

אלא באור הענין הוא שבעבודת כוכבים, בניגוד לשאר עבירות שבתורה, נאמר לא תאבה ולא תשמע — ומזה למדו (להלן) שמתחייב על עצם הדבר שאבה ושמע לעבוד, אף בלי העבודה למעשה.

אלא שחילקו החכמים בין מצב שאבה ושמע באופן שידע באותה שעה שודאי יעשה, ובין מצב שאומר 'אלך ואעבוד' אך הוא בעצמו יודע שיתכן מאד שיימלך לבסוף, שבאופן זה האביה והשמיעה מצד עצמן אינן ברורות ומוחלטות. וזהו הבאור בדברי התוס' — כשעשה מעשה הרי לפי דעתו עתה, ודאי יזרוק אחר כך לעכו"ם ולכן מתחייב כבר עתה על אותה החלטה.

לפי זה אין מקום כלל להוכיח מדברי התוס' לשאר מקומות, שאם ראינו אדם שעומד לעשות דבר איסור, שכבר מעתה ייפסל לעדות וכדו', גם אם עשה מעשה כלשהו — כי ודאי כל עוד לא עבר בפועל, אינו פסול כלל, וכל שלא ראינוהו עובר, יתכן שלבסוף לא יצאה מחשבתו לפועל. ורק כאן יש גילוי מיוחד שמתחייב באבה ושמע גרידא (עפ"י אגרות משה אה"ע ח"א נ. ובאר בזאת את דברי רעק"א בתשובה צו. וע"ש עוד שמדברי החת"ס (אה"ע סט) נראה שלא הבין כן בדברי התוס' בחולין ובדעת מהר"ם מינץ. וע"ע בשו"ת אחיעזר ח"ב ה,ג, ובח"ג ג,ה).]

'מידי דהוה אמשתחוה להר, דהר מותר ועובדה בסייף' — אף על פי שיש לחלק ביניהם, שהרי שם הוא עובד את ההר עתה וכאן אינו אלא מחשב לעבוד אחר כך — עיקר סמיכתו של רב אחא מן הסברה היא, שנראה לו לחייבו כשחישב מעבודה לעבודה כיון שהשחיטה נצרכת לזריקה. ומשם רק הוכיח שגם באופנים שהדבר מותר, אפשר שהאדם חייב מיתה (עפ"י מהר"ם).

'אלא הא דאמר רבי אליעזר, מנין לזובח בהמה למרקוליס שהוא חייב, שנאמר ולא יזבחו עוד את זבחייהם לשעירים, אם אינו ענין לכדרכה... שלא כדרכה מהשתחואה נפקא?... — נראה שאין כוונת הגמרא להקשות מדברי ר' אלעזר, שהרי גם רבא בר רב חנן ידע שלפי האמת השתחואה לא יצאה ללמד, אלא רק הקשה על משנתנו, וא"כ אין שייך להקשות עליו מדר"א. ועוד, אם הקושיא מר' אלעזר, מהו שתרץ 'בזובח להכעיס', הלא אם מדובר באופן זה, מהו שאמר ר"א 'אם אינו ענין לכדרכה' — ענין וענין הוא, ללמדנו שזובח להכעיס חייב?

אלא ודאי (כפי שדייק רש"י ז"ל) קושית הגמרא היא לפי מה שרבא בר רב חנן הקשה, כיצד יפרש את הכתוב ולא יזבחו... והלא נוכל ללמוד זובח למרקוליס מהשתחואה. ואם כן, הרי מיתור הכתוב גופיה נלמד מהשתחואה לא ללמד יצאה אלא לידון בעצמה? ותרצו שבא הכתוב ללמד בזובח להכעיס (עפ"י ערוך לנר בתוספת באור).

ונפקא מינה מפירוש זה, שלפי המסקנא אכן אין לנו מקור מן הכתוב הזה ל'זובח להכעיס' שחייב מיתה, כי כל הנידון כאן אינו אליבא דר' אלעזר אלא לפי קושית רבא בר רב חנן.

ואולם י"ל שלפי האמת אין צורך בלימוד מיוחד על כך. וכבר נחלקו בדבר הראשונים ז"ל. ע' רמ"ה; חדושי הר"ן; ריטב"א ע"ו נא.

והרמב"ם לא הזכיר דין זה בפירושו ונראה שדעתו לפטור. ויש לפרש שהלכה זו תלויה במח' אביי ורבא בע"ב ב'עובד מאהבה ומיראה' כמו שהעיר הרש"ש, וכיון שהלכה כרבא שפטור, אף כאן הוא הדין.

— משמע בגמרא שהקושיא היא רק לרבא בר חנן שרצה ללמוד מהשתחואה על הכלל. ויש לבאר מדוע לדין שלמדים מזביחה על הכלל לא קשה אותה קושיא; למה צריך קרא לזובח למרקוליס והלא אפשר ללמוד זאת מזבח לאלהים יחרם?

ויש לפרש שמשם לא שמענו אלא עונש ולא יזבחו עוד את זבחייהם... נצרך לאזהרה. מה שאין כן אם למדים מהשתחואה שיש בה עונש ואזהרה (כמו שלמדו לעיל), הרי יש מקרא מיותר בזביחה. ועוד יש לומר: צריך שתי מקראות לזביחה, אחת בשדרכה בכך ואחת בשאין דרכה בכך [כשם שאמרו לקמן (סג.) לענין השתחואה שצריך שני פסוקים]. אבל אם השתחואה ללמד יצאה [והרי למדנו (שם) בין כדרכה בין של כדרכה], אין צורך בולא יזבחו ללמדנו זביחה בשלא כדרכה (עפ"י ר"ן, עע"ש).

'זובח להכעיס' — רש"י מפרש שאינו מקבל עליו באלוה אלא עושה כן להכעיס את קונו, ולימד הכתוב שעובר ב'לאו'.

והר"ן (כאן ולהלן סד.) חולק וסובר שבאופן זה אין כאן עבודה זרה כלל ואינו מכעיס, אלא מדובר שמקבלו עליו כאלוה. ומפרש זובח להכעיס — את האליל, ולכך חייב כי מעשה זה עצמו מוכיח עליו שתופשו כאלוה. ולפירושו זה חייב מיתה ולא רק באזהרה. ואף לפי המסקנא שלא למדנו מהשתחואה ללמד על הכלל, ולא בא הכתוב ללמד על זובח להכעיס — חייב מיתה, כי מ"מ קבלו עליו באלוה.

רב המנונא אירכסו ליה תורי, פגע ביה רבה רמא ליה מתני' אהדדי' — הודיענו זאת ללמדנו כמה גדולה חיבתם לתורה ולמצוותיה, שאפילו בשעה זו, שהיה מחזור אחר שוריו שאבדו [וצדיקים חביב עליהם ממונם] — השיבו ולא אמר לו: טרוד אני עתה (יד רמה; כסא רחמים. והרב הנאמ"ן שליט"א ציין שם בהגהותיו לכע"ז בחולין מו. וכריתות טו.).

'היכא דפלחו כולי עלמא לא פליגי, דכתיב לא תעשה לך פסל' — אין מפורש כיצד דרשו כן. [ודוחק לומר שדרשו לא תעשה לך — אותך — פסל, שאין זה במשמעות הלשון. ועוד, הרי מדובר כאן על חיוב המסית שאמר 'בואו ועבדוני' שאינו חייב אלא כשעבדו לו, ואיה מרומז דבר זה?]. ויש לפרש שסומך על המשך הכתוב (כנמצא בהרבה מקומות שמביא תחילת הכתוב ואסיפיה סמ"ך) ... ולא תעבדם, שמוזה דרשו להלן שנעבד כהמן חייבים על השתחואתו. היות וכן ודאי מסית הוא, שהרי המשתחויים לו הם עובדי עבודה זרה ממש, מלא תעבדם (ערוך לנר). ובתורא"ש משמע שהדרשה היא מלך פסל — לא תעשה עצמך פסל.

'ע"ב) 'כאן ביחיד הניסת כאן ברבים הניסיתם' — ומה ששנה 'נלך ונעבוד' יש לפרש על המסית והניסת בלבד קאי (ערוך לנר. וע' חזו"א סנהדרין כד, ה).

עוד אפשר שהוא אומר זאת לרבים, אך הם לא נשתתפו בוה אלא אחד בלבד ניסת. והר"ן בחדושי גרס להפך מרש"י, ונסתייע מלשון 'נלך ונעבוד'. וסברתו הפוכה; הרבים נגררים זה אחר זה יותר מן היחיד, הלכך הרבים חייבים בדיבור והיחיד פטור.

'איתמר, העובד עבודת כוכבים מאהבה ומיראה — אביי אמר חייב ורביא אמר פטור' — הרמב"ם (עכו"ם ג,ו) פרש 'מאהבה ומיראה' — של העבודת-כוכבים עצמה, שאוהב צורתה או ירא מפניה. ואולם כמה ראשונים הקשו ונחלקו (ע' הדושי הר"ן, ראב"ד וכס"מ שם — מהריב"ש, ועוד), מה בכך שאינו מקבל על עצמו לאלוה ממש, הלא בעצם הדבר שירא מפניה הוא נותן לה אלוהות וכח שררה, ומדוע ייפטר. והרי הרבה מעובדי אלילים סבורים שיש אלוה למעלה מהם, אלא שמייחסים כחות לאותה עכו"ם, להרע או להטיב.

'והא המן מיראה הוה נעבד' — וכיון שכלול הוא באזהרת לא תעבדם כדקתני בברייתא, מסתבר גם שחייב מיתה (וחטאת בשוגג) וקשה על רבא שפטור (עפ"י מהרש"א. וע' ערו"ג). וצ"ע לפי מה שכתב בחו"א (יו"ד סח, א ד"ה ולפי') שגם לרבא שפוטור, חייב מלקות משום 'לא תעבדם' דלא גרע מכיבד וריבץ שלא קיבלה ע"ע באלהות. ולפי"ז מה מקשה מן הברייתא על רבא, ומה הוצרך רבא לומר 'כהמן ולא כהמן', הלא אין כתוב ברייתא אלא 'לא תעבדם' והרי גם רבא מודה לכך. וצ"ע מה דין המכבד ומריבץ לפני אדם הנעבד כהמן, האם גם זה נתרבה ללאו. ואם נאמר שלא נתרבה אלא כגון השתחויה, י"ל שמודה רבא באדם נעבד מאהבה ויראה שפטור ממלקות, דהא אף כיבד וריבץ פטור. וזהו שהוכיח אביי מהברייתא שעובד מיראה הוי כעבודה זרה ממש.

'אי קסבר בית הכנסת הוא והשתחוה לו, הרי לבו לשמים' — פרש רש"י: אפילו אם ידע שהוא בית עבודה זרה, והשתחוה בו לשמים — אינו חייב. ואמנם נראה שאינו חייב מיתה או קרבן, אבל ודאי לכתחילה גם זה בכלל 'הרג ואל יעבור', שאם לא תאמר כן הרי אי אתה מוצא 'הרג ואל יעבור' בעבודה זרה, שהרי לעולם לבו מסור בידו ואי אפשר לאונסו על מחשבת הלב. אלא ודאי לענין זה שונה, שהרי לא אמרה תורה שיהרג אלא מפני קדוש השם, להוציא מדעת אלו הבאים להעבירו על דתו, ולכן חייב למסור את עצמו בכל אופן, גם כשאלו לשמים (ריטב"א שבת עב).

דף סב

'אלא לאו מאהבה ומיראה' — בטעם הדבר שנחשב זה לשגגת מעשה ולא להעלם דבר, ע' במש"כ בע"ב.

'מתקיף לה רב יוסף, דילמא עד כאן לא קאמר רבי יוסי התם הבערה ללאו יצאה, דנפקא ליה חילוק מלאכות... אבל הכא דלא נפקא ליה חילוק מלאכות מדוכתא אחריתי דכולי עלמא השתחוואה לחלק יצאה' — שכשיש שתי אפשרויות לדרוש, לקולא ולחומרא — יש לנו לדרוש לחומרא, הלכך השתחויה בכרת ובחטאת ולא בלאו גרידא, ולחלק יצאה (עפ"י ר"ן).

'מאחת — סימן אחד... מהנה — תולדות, שבר מקל לפניה' — גם לאחר שנתרבה שבר מקל, צריך עדיין לרבות קנה אחד, ואף דלא גרע קנה ממקל? — אלא בזה רצונו לעבוד במקל, אבל שוחט אין רצונו לעובדה בקנה וישט אלא בבהמה ובשחיתתה, ולכך צריך לרבות מן הכתוב שנחשבת עבודה כבר בסימן אחד לענין כל הבהמה (עפ"י חו"א חו"מ לקוטים כב).